

ІВАН ФРАНКО ПРО ДВОМОВНІСТЬ

У статті йдеться про позицію Івана Франка щодо двомовності на основі його публіцистичних статей, зокрема про її причини: «язикове москвофільство», «мадярський патріотизм», проблеми в освіті, нестача україномовної літератури та неякісна (з помилками) вже надрукована література.

Ключові слова: *І. Франко, двомовність, мова, рідна мова, література, стаття.*

The article is about the Franko position of bilingualism based on its journalistic articles, in particular of the reasons that cause this bilingualism: «Russophilism language», «Magyar patriotism», Problems in education, lack Ukrainian language literature and its poor quality (with errors) of published literature. First Franko focuses on the Ukrainian infirmity about its question of mother tongue.

Key words: *Franko, bilingualism, language, native language, literature, paper.*

Нині, як і за часів І. Франка, ми живемо в бінарному мовному середовищі, точніше, у кварталінгвістичному середовищі. За часів Івана Франка – русинська, московська, польська, мадярська мови; за наших часів – українська та російська мови, український варіант російської, полонізми та англіцизми. Донині не подоланий суржик, донині не можемо пишатися правильністю слововживання тощо, а головне – донині не виховано в суспільстві одностайності щодо мовної політики країни. Власне, мовне питання в державі неодноразово ставало приводом для гострих дебатів, спонуканням до розбратів, механізмом відволікання громадськості від надважливих економічних питань, інструментом для політичних маніпуляцій.

Важко не погодитися з думкою М. Жулинського, що Іван Франко «в умовах поширення химерної мішанини церковщини, російщини, польщини, розведеної на галицько-руським діалекті, побачив у цьому язичії деструктивну загрозу не лише для української мови, що само собі було величезним злом, а й для національної духовності» [1]. Нам видається актуальним нині ще раз звернутися до думок філософа, науковця, літератора, переосмислити їх та обрати стратегію на подолання двомовності в українському середовищі.

З приводу окресленого питання маємо щонайперше численні згадування в розвідках вітчизняних науковців роботи І. Франка «Двоязичність і дволикість» (опубліковану автором 1905 року в Науково-літературному віснику, Т. 30, кн. 1-3, с. 231-234). У нашій статті маємо на

меті узагальнити думки І. Франка, наведені в його публіцистиці, щодо питання двомовності та важливості уживання рідної мови.

Зокрема, нами було опрацьовано статті: «Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах» (1884), «Критичні письма о галицькій інтелігенції» (1878), «Уривок передмови до «Порадника для читачів» (1891), «Наше москвофільство» (1891), «Зміна системи» (1896), «Хто ж більший?» (1901), «Двоязичність і дволикість» (1905) та інші.

Відомою є думка І. Франка зі статті «Двоязичність і дволикість» – «в якій мові вродився і виховався, тої без скалічення своєї душі не можеш покинути, так як не можеш замінитися з ким іншим своєю шкірою» [2, с. 265]. Зміна мови, її зрада, двомовність має жахливі наслідки. І. Франко наводить за приклад двох письменників – Гоголя та Шевченка. На його думку, однією з головних причин сумнівів, роздвоєння, містицизму Гоголя (при «недосяжних вершинах артистизму») є саме відчуження від рідної мови. Натомість Шевченко мав «рівну, ясну дорогу все вгору та вгору, все на вищі, світліші височини». На думку І. Франка, люди, що змінюють рідну мову на чужинську, стають духовно паралізованими, нечуттєвими до потреб рідного народу, вимог сучасності, застрягають у безплідному минулому, розмінюють свій талант, кидають рідний край [3].

Причин, які живлять двомовність в українському товаристві, на думку І. Франка, є кілька. По-перше, «язикове москвофільство» – знак низького національного розвитку суспільства та національної немоці, «дитиняча слабкість». Не москвофіли винні у двомовності, а самі українці, «воно не є причиною нашого слабого розвою, а наслідком нашої слабості», «не москвофіли зробили нас немічними; наша неміч робить їх сильними і впливовими серед нас» (виділення. – І. Ф.) [4]. Це не провина або гріх, це «загальне лінивство, безхарактерність, крутість та лизунство». Адже, як пише І. Франко, малоосвічена інтелігенція вірить, що «наша хлопська мова занадто проста, занадто невироблена для заспокоєння культурних потреб нації і що, значить, нам треба прилучатися до «общеруського» літературного руху, плодити й собі «общеруську» літературу» [4]. Ця манія «єдинства літературного» виробила «не любов до свого рідного язика і його літератури, але погорду, маловаження, насмішки, дивоглядні навіть в устах дикого варвара, а не то вже образованого чоловіка. Наша мова показала тим мономанам мовою хлопською, грубою, неспосібною до вищого образування. Люди, у котрих голови начинені ... нахапаними зі всіх боків обривками знання, без ніякого ладу, без ніякої системи ... – ті самі люди найголосніше реготалися над бездарністю, грубістю і простацтвом своєї рідної мови! Люди, котрі не вміли двох стрічок без блуду написати якою-не-будь живою бесідою, верещали щосили: «В адин час научим вас по-великорусски», хоч практика показала, що самі вони і за двадцять літ по-великорусски не научилися» [5].

Про незнання «общерусів» тої «общеруської» мови зазначає І. Франко й у «Критичних письмах о галицькій інтелігенції. Письмо перше»: «...общеруси ... і досі не вміють по-великоруськи, не знають абсолютно ані одного з чільнішої великоруських списателів, а ... пишуть таким язиком, якого ніхто в світі не чував і котрий самі великоруси мусять переводити на великоруське» [6]. Про незнання великоруської мови сучасною Франкові інтелігенцією згадує він й у статті «Наше москвофільство» (1891): «бажаючи писати «общерускою» мовою, наші москвофіли мушили би або вивчитися, або, переконавшись, що се неможлива річ, писати народною русько-українською мовою [7].

Пише І. Франко й про вплив церковнослов'янської мови, непотрібний особливо у навчанні, на його думку. Зокрема, у статті «Хто ж більший?» гнівно критикує о. Петрушевича (який називав нашу рідну мову «чудовищній украино-русский язик») за погорду до своєї рідної мови [8].

По-друге, вказує І. Франко й на «мадярський патріотизм», який полягає у вишукуванні користі і вигід для себе, утриманні простої людини подалі від просвіти та науки, читанні тільки мадярських газет, навчанні дітей по-мадярськи говорити тощо. Майже вся інтелігенція, як пише автор статті «Зміна системи», «наскрізь змадяршена, встидається руської мови, цурається рідного люду. Мадяризація зробила їх не тільки перевертнями і ворогами власного народу, але рівночасно zdeградувала їх морально, поробила їх сибаритами, підляками, лизунами, прислужниками панськими, загасила в їх душах всяке ідеальне змагання, всяке етичне почуття» [9].

По-третє, причину двомовності вбачає І. Франко в незадовільному стані освіти. Зокрема пише про малу кількість годин руської мови та літератури в освітніх закладах, зауважує, що програми та методи викладання нерідко призводять до відрази серед молоді до рідної мови та літератури [5]. Водночас не вистачає книг, підручників, наукової та методичної літератури тощо рідною мовою, зокрема у бібліотеках, зокрема в шкільних, зокрема в провінціях, на периферії. А у тих, що є, зокрема часописах, трапляються численні помилки, що чинять ще більший хаос, безсистемність та плутанину [5].

На думку І. Франка, є кілька шляхів подолання такої мовної ситуації. По-перше, «терпливість, вирозумілість на людські слабості і невтомима праця над підношенням загального рівня просвіти не тільки серед «темних» мас, але й серед ігнорантної та гордої на свою ігноранцію нашої інтелігенції» [4]. По-друге, повага до себе і сила духу. По-третє, середня освіта має більше акцентувати на рідній мові (народній та літературній) та рідній літературі [5].

Варто зауважити, що бажання утвердити однозначні позиції української мови («Ми переконані, що жива література може бути тільки дзеркалом живої суспільності, себто й її мови, і що на ґрунті суспільності

русько-української живою може бути тільки русько-українська література» [7]) не означає неповагу до інших мов І. Франком. Уже йшлося у статті про його зауваги щодо правильності говоріння й майстерності володіння російською мовою тими, хто нею спілкується. Додамо до сказаного цитату І. Франка: «Ми завше напірали й будемо напірати на те, щоби русини загалом, а особливо москвофіли, знайомилися з її [російськими. – *І. П.*] передовими представителями. Що з цього виходила би й далі користь ... ми аж надто переконані» [7]. Публіцист розуміє тісний економічний, культурний, географічний зв'язок з країнами-сусідами [9].

І. Франко вважає, що національний розвій та просвіта – справа інтернаціональна, адже без «призбирання певного засобу інтернаціонального знання, теоретичного й прикладного, вироблювання певного круга привичок, поглядів та установ, що характеризують всякого освіченого чоловіка і взагалі вступ нашого народу в той круг міжнародної праці фізичної й духовної, що відбувається через обопільну обміну всяких здобутків і в'яже ті народи немов ув одну тісно зорганізовану спілку» не можливим є належність нашого народу до освіченого та культурного. І. Франко вважає введення нашого народу в спілку освічених народів «конечною метою всякої праці нашої інтелігенції, і тільки на сій дорозі ми бачимо можливість нашого національного розвою» [7]. У передмові до «Порадника для читачів» (1891) він пише, що допоки наша освіта та література не стануть наскрізно інтернаціональними за змістом і методом, до тих пір не буде й національної освіти й літератури; допоки українська інтелігенція не набереється світових наукових та естетичних думок, допоти не стане національною, а «буде карикатурою або невдачною копією раз польської, то знов угорської або російської інтелігенції» [10].

Він переконаний, що українська мова рівноправна з усіма іншими мовами, що національна література можлива лише за умови її національної форми – рідної мови [7]. «Шукаючи ідеалу чисто людського, – пише І. Франко, – будьмо певні, що тим, власне, будемо змагати й до ідеалу національного, бо ж поза ідеалом чисто людським ніякого ідеалу взагалі нема» [7]. Бо саме в рідній мові, в «цій дивно органічній системі звуків» лежить, на його думку, таємна сила людської природи.

Отже, розуміючи зв'язки української мови з сусідніми географічно мовами, акцентуючи на потребі інтернаціонального розвитку, І. Франко переконаний у важливості функціонування української мови в духовній та матеріальній сферах життя українців і тільки її вважає рідною для українців. Викриваючи причини двомовності серед українців: «языкове москвофільство», «мадярський патріотизм», проблеми в освіті, нестача україномовної літератури та неякісна (з помилками) вже надрукована література, І. Франко акцентує увагу щонайперше на безхарактерності самих українців щодо питання рідної мови.

Джерела та література:

1. Жулинський М. Двомовність? Ні – загроза дволикості / М. Жулинський // Українська мова й література в середніх школах, гімназіях, ліцеях та колегіумах. – 2000. – № 1. – С. 6.
2. Франко І. Я. Двоязичність і дволикість / Мозаїка [Текст] : Із творів, що не ввійшли до збір. тв. у 50-ти томах / упорядн. З. Т. Франко, М. Г. Василенко. – Львів : Каменяр, 2001. – С. 265
3. Франко І. Двоязичність і дволикість // Публіцистика. – <http://www.i-franko.name/uk/Publicistics/1905/Dvojazychnist.html>
4. Франко І. Зміна системи // Публіцистика. – Режим доступу: <http://www.i-franko.name/uk/Publicistics/1896/ZminaSystemy.html>
5. Франко І. «Конечність реформи учення руської літератури по наших середніх школах» // Публіцистика. – Режим доступу: <http://www.i-franko.name/uk/Publicistics/1884/KonechnistReformy/2.html>
6. Франко І. Критичних письмах о галицькій інтелігенції // Публіцистика. – Режим доступу: <http://www.i-franko.name/uk/Publicistics/1878/KrytychniPysma/1.html>
7. Франко І. Наше москвофільство // Публіцистика. – Режим доступу: <http://www.i-franko.name/uk/Publicistics/1891/NasheMoskvofilstvo.html>
8. Франко І. Хто ж більший? // Публіцистика. – Режим доступу: <http://www.i-franko.name/uk/Publicistics/1901/XtoZhBilshyj.html>
9. Франко І. Зміна системи // Публіцистика. – Режим доступу: <http://www.i-franko.name/uk/Publicistics/1896/ZminaSystemy.html>
10. Франко І. «Уривок передмови до “Порадника для читачів,» // Публіцистика. – Режим доступу: <http://www.i-franko.name/uk/Publicistics/1891/UryvokPeredmovyDoPoradnyka.html>